

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ПОТРОШУВАЧКИОТ КРЕДИТ И КАМАТАТА

Апстракт: Некои облици кредит секогаш имале и ќе имаат место во човековото општество: најстарите белешки кои опстоиле од времето на Месопотамија се однесуваат на кредитните трансакции. Секако, лихварството било осудено, како од религијата, така и од државата. Со текот на времето, општеството станува сè покомплицирано и кредитот стана потреба за потрошувачкиот пазар и контролата на позајмување стана поопуштена. Најраните облици на потрошувачки кредит, се чини, дека се: кредитот даден од страна на трговец, заложувањето и позајмувањето. Кредитот даден од страна на трговец се појавува во XVII-XVIII век, каде што економската реалност диктираше: потрошувачите немале добра стока за продажба, но и порошувачите немале пари да платат за добрата. Заложувањето станува важна форма на кредит во доцниот XVI век, особено во Лондон. На широко било користено од страна на сиромашните. Најчесто ја оставале својата гардероба како залог. Спротивно на ова, професионалното, ако може така да се каже, позајмување на пари било извор на кредит кој го користеле средната класа на потрошувачи.

Клучни зборови: држава, општество, трговија, дефиниција, трансакции, консумеризам.

АТАНАСОВСКА Анета

HISTORY OF THE CONSUMER CREDIT AND THE INTEREST

Abstract: Some form of credit has probably always had (and always will have) a place in human society: some of oldest records which survive from Mesopotamia are of credit transactions. Of course usury was for a long time condemned by religion and hence of the state. However, over time as society became more complex and credit became a necessary lubricant for the consumer market, controls on lending were relaxed. The earliest forms of consumer credit seem to be tradesman's credit, pawn-broking and money-lending. Tradesman's credit from the shopkeeper or the itinerant peddler grew in 17th and 18th centuries, when economic reality dictated that sellers had goods to sell but consumers did not have the money to pay for them. Pawn-broking became an important form of credit in late 16th century especially in London. It was widely used by the poor, with clothing being a common item to

pawn. By contrast professional money-lending, as a opposed to casual lending between friends and families, seems to have been the source of credit used by impecunious middle and upper-class consumers.

Key words: *state, society, trade, definition, transaction, consumerism.*

Вовед

Некои облици на кредит секогаш имале и ќе имаат место во човековото општество и се сврзани со развојот на стоково-паричните односи. Некои од најстарите записи за кредитите датираат уште од времето на Месопотамија. На почетокот е стоковен кредит: стоката се дава на користење на определен временски период, со обврска истата да се врати или плати надомест за нејзино користење во вид на камата. Значи, кредитот се земал во стока и се враќал во стока и каматата се плаќала со стока. Банки кои давале кредити постоеле во стариот Вавилон, стара Грција и во Римското Царство.¹

1. Историски развој на кредитот

Кредитот се сретнува уште во Хамурабиевиот законик. Така, кај договорот за заем, должникот бил штитен од самоволието на доверителот, па должникот кој поради пропаднатата летнина не можел да го плати долгот бил ослободен од плаќање на камата, а рокот за плаќање му се продолжувал. Долгот или каматите за долг можеле да се платат со кое било добро. Во овој законик постоеле ограничени камати за определени добра, па така, на пример житото имало камата од 33%, а пак за среброт имало 20%.² Во атинската држава, пак, постоел договор за заем со камати. Не постоело ограничување, но изнесувале од 10% и достигнувале до 20%. Во атинската држава постоело плаќање камата на камата. Историскиот преглед би бил нецелосен доколку не би се споменало и римското право кое претставува темел и сè уште е актуелно и се користи, секако со измени и во сегашните правила. Каматата била плаќана ако била договорена во прв ред со стипулација (*stipulatio*).³ Во Јустинијановите Дигести каматите се сметаат за плодови како и тоа дека не доаѓаат по природата на нештата, туку се стекнуваат врз основа на некое право. Така, каматите (*usurae, foenus*) биле договарани по повод најразлични облигациони односи и битно ја зголемувале висината на примарната обврска на должникот. Зголемувањето на примарната престација на должникот по пат на договарање на камати било многу раширено. Во старото римско

¹) Д-р Панче Јовановски, д-р Томе Неновски, Кредитна политика (книга), Скопје, 2006, 13.

²) Проф. д-р Јадранка Дабовиќ-Анастасовска, м-р Ненад Гавриловиќ, Каматите според новиот Закон за облигациони односи, презентации и предавања.

³) Стимулацијата во римското право била вербален договор што настанувал со свечено праќање на доверителот и со свечен согласен и непосреден одговор на должникот.

право каматите можеле да бидат определувани во паушални износи или во проценти од главнината. Во класичното римско право каматите се вбројувале меѓу *fructus civile* (цивилни плодови)⁴ и биле пресметувани само во процентуален или аликуотен дел од главнината при обврските чиишто престации гласеле на горови пари или на одредено количество заменливи ствари. Висината на каматите не била ограничувана сè до Законот на 12 таблици. Како каматна стапка во тој закон биле допуштени *usurae unciariae* или двоен износ на главнината во текот на една година. По многуте закони кои ја забранувале каматата или утврдувале каматен максимум, Јустинијан одредил редовните камати да изнесуваат 6%, во поморските земји 12%, кај заемите меѓу трговците 8%, а кај заемите што ги давале *illustres personae* 4%. Јустинијан, исто така го забранил анатоицизмот,⁵ како и натамошното прибирање камата кога веќе платените каматни износи ја надминувале висината на главнината.⁶

Сотекот навремето, како што **општеството** станува сè повеќе развиено и комплексно, така и кредитите стануваат потреба за потрошувачкиот пазар. Поразвиените облици на кредитот се јавуваат во услови на стоково-паричното стопанство во кои кредитот почнал да претставува извор на значителни банкарски приходи. Парите заради својата функција станале предмет на тргување и фактор што на оној кој ги имал може да му донесе приход. Најраните видови кредити се: трговските (занаетчиски) кредити, заложувањето на стварите и позајмувањето на пари. Трговските кредити дадени од трговецот или трговскиот агент или патник се појавуваат во XVII и XVIII век, каде што економското секојдневие диктирало врз продавачите да имаат добра и услуги за продавање, а потрошувачите да немаат доволна сума на пари за да си дозволат одредени добра или пак услуги.⁷ Оттука, кредитот на почетокот се користел за потрошувачки цели, за купување на потрошни добра. За користењето на кредитот интерес имале и доверите и должниците. Доверителите имале интерес или подобро кажано цел да ја продадат стоката и со тоа да го зголемат обемот на продажба со што би се овозможил почеток на ново производство. Должниците, пак, биле заинтересирани да ја подмират потребата за да бидат сопственици на определена стока односно производ. Тие се определуваат да купуваат добра на кредит поради две причини: а) нередовни приходи и б) за

⁴ Плодови кои не се производ на главната ствар сама по себе, туку се плод на некој правен однос (заем, закуп).

⁵ Плаќање камати на камати.

⁶ Иво Пухан, Мирјана Поленак-Аќимовска, Римско право, IV издание, Скопје, 2008, 232-233.

⁷ Geraint Howells, Stephen Weatherill, Consumer protection law, second edition, 2005, reprinted 2006, 299.

одржување на егзистенција.⁸

2. Потекло на терминот кредит и камата

Вака, говорејќи за кредитните односи во минатото, кредити како и каматите, треба да се спомене дека терминот кредит потекнува од латинскиот збор *credere* што во превод значи доверба, верува некому. Се однесува на правната сигурност, на можноста за наплатување, на стабилноста, на вредноста на парите итн. Но, во исто време, упатува и на довербата кон личноста што го зима кредитот, но и кон личноста што го дава истиот.⁹

Секако и каматата има свој соодветен термин и во латинскиот и во грчкиот јазик. На латински каматата се нарекува *usurae* (добивка од заем, бук.превод) и во текот на средниот век каматата повеќе не означува надомест за позајмените ствари, туку го означува зеленаштвото како кривично дело. Наместо *usurae*, за добивка од заемот почнува да се користи друг латински збор - интерес, кој во класичниот латински јазик се користи со значење: надомест на штета. Објаснувањето за ваквата измена на латинските зборови доаѓа оттаму што каматата од заемот во канонската доктрина и во владетелските наредби била забранета, па заемотаците надоместот од заемот го претставувале како надомест на штета. И кога е напуштена схоластичката аверзија спрема каматите, кога станува легитимна и во правото и кај моралот, останува еуфемистичкиот назив - интерес. Во Македонија, пак, зборот камата потекнува од грчкиот јазик (*kamatos*), не означува надомест од заем, туку значи труд, напор, мака (во класична Грција), а и заработка, добивка (во нова Грција). Ако се земат предвид проблемите што ги предизвикувала наплатата на надоместот, од заемот па сè до новото време, тогаш може да се разбере зошто зборот чие првобитно значење е мака, труд и неволја почнува да се употребува како замена за зборот интерес. Тоа што зборот камата во македонскиот јазик е земен од грчкиот може да се објасни или со големиот удел кој грчките зеленашти и трговци го имале во кредитните трансакции или со оние општи околности со чија помош латинскиот збор камата е распространет низ европските јазици. Кај народот за камата уште се употребуваат и тремините фајде или добит, што го немаат правото значење за камата. Ниту македонскиот јазик и литература не го прифаќа овие два термина.¹⁰

Многу теоретичари даваат дефиниција за каматите. Така, Вердиш и Кларик ги дефинираат каматите како надомест за користење на туѓи

⁸) Д-р Панче Јовановски, д-р Томе Неновски, Кредитна политика, Скопје, 2013 г.

⁹) Д-р Панче Јовановски, д-р Томе Неновски, Кредитна политика, Скопје 2013 г.

¹⁰) Prof. dr. Borisav T. Blagojevic., prof. dr. Vrleta Krulj., Komentat zakona o obligacionim odnosima, knjiga 1, drugo izdanje, 'Savremena Administracija' izdavack-stamparsk- knjizarska radna organizacija, 1983, 960-962.

заменливи подвижни ствари, најчесто пари. Ј. Црниќ вели дека камата е надомест што се плаќа за употреба на туѓи пари или туѓи заменливи подвижни ствари врз основа на пропис или на договор.

3. Историски развој на каматата

Каматата како економска и правна категорија, колку и да е оспорувана од морален и правен аспект, историски гледано постои од почетоците на настанувањето на државата и правото претставува релативно вечна категорија. Во некои историски времиња и општествени услови односот кон неа бил резервиран, во други целосно била негирана и забранувана, во трети била над сè, за на крајот правно да биде прифатена во рамки кои биле условени од реалните економски услови и односи во конкретен период од историскиот развој.¹¹

Во античко време, кое претставува основа за развојот на цивилизираните општества, односот кон каматата бил негативен, но и покрај таквиот став во основа била допуштена како нешто што е диктирано од потребите на економскиот и правниот промет. Во средниот век, кога пазарното стопанство полека но сигурно било заменувано со натурално, претставува период во кој на каматата се гледало крајно негативно. Ова посебно било случај со црквата, односно схоластичката доктрина. Под нејзино влијание, каматата, скоро во сите феудални општества била забранувана, без разлика на конфесионалната припадност на тие општества (пр. христијанска, исламска, на пр.). Ваквиот однос кон каматата во овие општества е резултат на општоприфатените морални вредности во тие општества. Според нив, каматата била неморална категорија и, оттука, како таква, за нив неприфатлива. Со постепениот развој на пазарното стопанство, што станува видливо во доцниот феудализам, односот кон каматата почнува да се менува. Во фазата на либералниот капитализам, кога пазарното стопанство станува доминантна општествено-економска категорија, доаѓа до целосен пресврт: од крајно негативниот и аморален став кон каматата, кон каматата се гледа како на нешто нормално во таквото економско општество. Така од почеток на новонастанатите општествено-економски односи каматата станува доминантна категорија.

Кога станува збор за теориските гледишта во периодот на либералниот капитализам, карактеристично е становиштето на таканаречената Манчестерска школа, според која, каматата во прв ред е условена од економските елементи (понуда и побарувачка на пазарот на пари, развој на стопанството итн.) и не може да биде законски ограничувана во поглед на висината на стапката по која ќе биде пресметувана. Според оваа школа, законското ограничување на каматата е толку невозможно,

¹¹ Проф. д-р Јадранка Дабовиќ-Анастасовска, м-р Ненад Гавриловиќ, Каматите според новиот Закон за облигациони односи, презентации и предавања.

како што е невозможно со закони да се влијае врз плимата и осеката како природни феномени. Сепак, се наметнува потребата, стихијноста на економските категории (во кои влегува и каматата), во одредена мера да бидат канализирани со систем на одредени мерки, како на пример систем на правни мерки.

Кога се работи за правните мерки, повеќето современи општества правните решенија во однос на каматата ги заменуваат со релативно еластични правни решенија. На тој начин се обезбедува нивна лесна приспособливост на реалните состојби во сферата на економијата и економските односи. Така, во некои земји постојат решенија според кои максималната каматна стапка ја врзуваат со есконтната што ја уредува централната банка како монетарна власт. Вака се препишува дека каматите за заем или кредит кој го дава банката, не можат да бидат поголеми од одреден процент кој оди над стапката утврдена со централната банка.¹² Постојат, пак, држави кои прашањето на каматите и каматните стапки го препуштаат на одредени органи. Тие, следејќи ги економските текови во државата и нивното влијание врз пазарот на пари, повремено ги усогласуваат каматните стапки. Во други земји тоа е оставено на судовите во текот на примената на одредбите да го уредат прашањето за каматите и нивните стапки и начинот на кои ќе бидат пресметувани.¹³ Така, општо гледано на каматата, дали таа ќе биде легитимна или не, во очите на филозофите, економистите, правниците и моралистите, зависи од природата на самата камата која со текот на историјата се менувала. На кусо, може да се каже дека во општествата во кои заемот има претежно потрошен карактер, а филозофијата и моралот претставуваат дело на земјопоседничките аристократии, независно дали е робовласничка или феудална, каматата била ставена на обвинителна клупа. И поврзано за пазарот, интересот односно каматата станува „најлегитимна работа на светот“. Во новото време, сè поголема улога во оправдувањето на каматата има инфлацијата. Поради намалената вредност на парите, каматата често не е некоја голема придобивка, туку претставува начин за избегнување на

¹²⁾ На овој начин е предвидено определувањето на каматната стапка според Средбата за максимирањето на каматните стапки, доенесена во Југославија 1966 година. Според неа, не било дозволено да се бара наплата повеќе од 4,5% над есконтната стапка одредена од Народната банка, како централна монетарна власт.

¹³⁾ Таков е случајот со Масачустец и Вирџинија во САД. Во целост или делумно, висината на каматната стапка од судовите се контролира во Англија и во Австрија. Во нив судовите се овластени да ги преиспитуваат каматните стапки кај кредитите и другите парични трансакции, со право дури и да ги изменат одредбите од договорите ако каматата е претерано висока, имајќи ги предвид сите околности што влијаат на уредувањето на каматната стапка. Тоа се однесува и на земјите во кои лихварските договори се инкриминализирани како сторување на кривично дело. Во Белгија, пак, место судовите вакво овластување има Стопанската комора.

некоја поголема штета.

Каматата во некои историски периоди била еден од најважните начини и методи за првенствена акумулација, од една страна, а од друга, пак, претставувал начин за масовно осиромашување на населението. Таа, во поново време, станува важен инструмент за економската политика на државата. Со одредена политиката кај каматните стапки преку централните кредитни институции, државата и општеството може да влијаат врз производствените и општествени текови, како и да поттикнат развој на некои гранки, да стимулираат или да спречат некои облици на потрошувачка, со сите појави кои ги следат ваквите промени. Каматата, понатаму, може да се набљудува и од кривичноправно гледиште. Првиот вид зеленашко однесување било земање на надомест од заемот. Во предкапиталистичките општества најважниот вид на богатење на капиталот бил каматоносниот заем. Подоцна поимот зеленаштво се проширува и на други облици за несразмерна корист, особено ако постојат субјективни елементи: искористување на туѓа неволја, неискуство, незнаење. Сепак, и денес, кога се говори за зеленаштвото, во кривичните законици се сместуваат претераните камати од заемот, а често им се посветуваат посебни параграфи во кои се говори за зеленаштвото како кривично дело.¹⁴

Каматите низ историјата, како што е горенаведено, се сретнуваат кај парични облигациони односи. Парични облигациони односи се оние односи чијшто предмет е давање, односно плаќање на одредена сума. Притоа, паричните облигациони односи се поврзани со предметот, со нивното исполнување и со каматата сфатена како паричен надомест за користење на туѓи парични средства (редовна камата) или како своевидна санкција за ненавременот плаќање на парите (затезна камата).¹⁵ Парите, оттука, се ствари што се објект на имотни права, најчесто облигациони договорни односи. Предмет на паричните облигациони односи, чии страни се физичките лица кои се државјани на Република Македонија или правни лица чија припадност е македонска и кои се извршуваат, престануваат или присилно се извршуваат од страна на македонските судови и останатите надлежни органи, е денарот, кој е законско платежно средство во Република Македонија. Денарот како платежно средство воведен со закон останува во примена во Република Македонија сè додека, со друг закон, не се смени валутата како платежно средство во

¹⁴ Prof. dr. Borisav T. Blagojevic., prof. dr. Vrleta Krulj., Komentat zakona o obligacionim odnosima, knjiga 1, drugo izdanje, 'Savremena Administracija' izdavack-stamparsk- knjizarska radna organizacija, 1983, 1417-1422

¹⁵ Проф. д-р Гале Галев, проф. д-р Јадранка Дабовиќ-Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, 210.

републиката.¹⁶

4. Дефинирање и примена на кредитот

Правната литература нуди мноштво дефиниции за кредитот како и неговата улога во општеството. Од аспект на интертемпоралната размена, кредитот може да се дефинира како приватно-правен акт со кој стопансиот субјект, за определено време, определени реални економски добра или пари му ги пренесува во сопственост на друг стопански субјект, со обврска да ги врати со определен надомест (камата). Доколку се даваат реални економски добра, станува збор за реален кредит, а кога се препушта на слободната куповна моќ станува збор паричен кредит.¹⁷ Понатаму, кредитот може да се дефинира и како економско-правен однос меѓу физички и правни лица, од кои едното е должник, а другото доверител.¹⁸ Кредитот, од друга страна, пак, може да биде разгледан под прашањето: дали кредитот е право или привилегија? Вработените во кредитната индустрија го прифаќаат гледиштето дека кредитот е привилегија, а не право.

Поврзано со ова прашање е зголемената важност за заштита на потрошувачите. Консумеризмот е моќна сила и предизвикува одредени општествени промени. Од друга страна, пак, етимолошкото потекло на консумеризмот доаѓа од англискиот збор *consumer* што значи потрошувач и се поврзува со движењето кое се појавило во САД на почетокот од 20 век. Различни групации, кои постојат во општеството, различно гледаат на консумеризмот. Органите на власта гледаат на консумеризмот како на уште една тема за која треба да донесат бројни закони. За компаниите и бизнисите консумеризмот претставува потреба од корпоративна одговорност во сите сфери на работење на компаниите, од производство, па сè до подготовка на одредена маркетинг програма и вршење на продажба на производите. За потрошувачите, пак, консумеризмот претставува начин на кој можат да се заштитат од секое неодговорно однесување на компаниите. Оттука, се наметнува прашањето: дали кредитот е продуктивен? Секој кредит, независно од неговиот вид е продуктивен. Потрошувачкиот кредит, особено, помага да се подобри животниот стандард, дозволува задоволување на потрошувачите и создава ползност. Тој им служи на потребите на потрошувачите и ја стимулира економијата. Така, во последно време сè повеќе се сфаќа важноста на кредитот во економијата.

¹⁶ Член 1 и 2 од Законот за парична единица на Република Македонија објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 26/92.

¹⁷ R. Brady, Consumer credit growth and efficacy of monetary policy, ProQuest information and Learning California, 2006.

¹⁸ Д-р Панче Јовановски, д-р Томе Неновски, Кредитна политика, Скопје 2013 г. стр.14.

Целокупното производно и општествено дејство и производствениот и општествен развој почиваат врз кредитот и без кредитните односи не може да се замисли постоењето на општествено-економските односи во него. Кредитот претставува битен елемент во материјалната област на општествениот живот. Производствените системи во современиот свет, во суштина, се засновани врз кредитните односи. Токму поради тоа, кредитно-монетарната теорија, во секое општество, е една од најзначајните области на целокупната економска политика на конкретното општество. Кредитите овозможуваат реализација на употребната вредност на стоката (добрата) преку нејзината трговска вредност, без разлика на временската неусогласеност на моменталните потреби со можностите. Во капиталистичките земји кредитот е еден од основните облици на репродукција на капиталот со доминантно влијание врз финансискиот капитал. Кредитите овозможуваат нормални општествени релации помеѓу производството, распределбата и прометот и на тој начин влијаат врз забрзување на репродукцијата на капиталот. Во современите поштества сè почесто облиците на финансирање на општеството се различни, а со тоа се сретнуваат и различни видови на кредити. Кредитите, со тоа и кредитните односи, во голема мера влијаат врз меѓународните економски односи во правец на унапредување на меѓународната економска размена. Конечно, кредитот односно кредитите имаат посебна контролна функција, која се остварува преку централната банка (кај нас е НБРМ). Контролната функција на кредитот се остварува преку контролата врз делувањето и работата на фирмите и бизнисите на кои се одобруваат одредени високи кредити. Контролата најчесто се огледува и во контролата врз наменското користење на одредени наменски кредити (на пр. станбените кредити), потоа контролата на рентабилноста на работењето, контролата на залихите на пари итн.

Кредитната политика многу тешко може да се одвои од монетарната политика на една земја. Поради тоа, во разгледувањето на кредитните функции посебно поглавје во општествените односи претставуваат односите помеѓу централните и емисионите банки. Должничко-доверителните односи засновани врз кредитните основи, релацијата помеѓу парничните и стокови фондови е во зависност од емисионата функција на централната банка од една и емисионите банки, од друга страна.¹⁹

19) Prof. dr. Borisav T. Blagojevic., prof. dr. Vrleta Krulj., Komentat zakona o obligacionim odnosima, knjiga 1, drugo izdanje, 'Savremena Administracija' izdavack-stamparsk- knjizarska radna organizacija, 1983, 958-949.

5. Теории за кредитот

Во теоријата се сретнуваат повеќе теории кои се однесуваат на кредитот. Овие теории ги објаснуваат поимот и суштината на кредитот односно неговата функција, место и улога.

Теорија на идиферентност на кредитот

Според оваа теорија кредитот и парите се само техничко средство без макроекономско влијание. Оваа теорија припаѓа на англиската класична школа. Варијанта на оваа теорија е т.н. кинетичка теорија, според која преку кредитот се поместува побарувачката, а врз основа на ова се преориентира производството.

Теорија на создавање на кредитот

Според оваа теорија парите и кредитот не претставуваат неутрален фактор, туку економска категорија која врши значајна улога во насочувањето на стопанскиот развој.

Теорија на дополнителен кредит

Оваа теорија укажува на тоа дека кредитот е неопходен за развојот на производствените сили. Се смета дека во развојот на големите култури во сите епохи значајно било постоењето на голем кредитен обем, додека, пак, за сите културни заостанувања карактеристичен недостигот на кредити, односно недостигот на средства за плаќање.

Репродукциона теорија на кредитот

Теоријата кажува дека, покрај производниот капитал, за нормално одвивање на процесот на производство е потребен и дополнителен капитал за да се поддржи производствениот тек.

Циркулациона теорија на кредитот

Кредитот според оваа теорија се јавува во улога на извршување на одредени функции на парите т.н. кредитни партии во улога на средства за циркулација во која се остваруваат стоково-паричните односи, односно се остварува плаќањето меѓу учесниците (субјектите) на стоки и услуги во прометот.

Казнена теорија на кредитот

Оваа теорија се однесува на суштината на дополнителниот кредит, кој според оваа теорија не е само фактор на развојот во стопанството туку и причина за негова криза. Со експанзија на кредитот се постигнува забрзана динамика на стопанскиот раст и развој. Оваа теорија има неколку варијанти. Според првата, со експанзија на кредитот се забрзува стопанскиот раст, стопанството оди кон нестабилност, па

доаѓа до рестрикција на кредитот со што се појавува кризна состојба во општеството. Според втората варијанта, причината за криза се наоѓа во прекумерното инвестирање. Така, кризата се јавува како резултат на нарушениот сооднос помеѓу производството и производните добра од една страна и од друга страна добрата за широка потрошувачка.²⁰

6. Видови на кредит

Кредитите може да бидат поделени според предметот на кој гласат и во кој се враќаат: натурални и парични кредити. Натуралните се даваат во стока и се враќаат во стока (денес вакви кредити не постојат). Паричните кредити, пак, се даваат во пари и се враќаат во пари.

Според субјектите кои одобруваат кредити се разликуваат комерцијални и банкарски. Комерцијалните кредити се јавуваат кога одредена стока се продава на кредит и купувачот може оваа стока да ја плати по извесно време, но не во моментот на купувањето. Од моментот на купување на стоката, купувачот е кредититран од продавачот. Банкарските кредити се оние кредити кои банките ги одобруваат на своите коминтенти: физички и правни лица.²¹ Банките, кредитите ги одобруваат од различни мотиви: добивање на камата, насочување и унапредување на производството, извозот и др. Кредитите кои ги одобруваат банките имаат и голема мобилизаторска улога. Со помош на кредитите, банките целата сума на неискористени пари ја вметнуваат во производството и на тој начин се забрзува репродукцијата и се зајакнува производната сила. Кредитите кои ги одобрува банката можат да се поделат во согласност со намената, обезбедувањето на кредитот, по начинот на враќање на кредитот, по висината на каматната стапка, по обликот и по многу други критериуми.²²

Според рокот на траењето на кредитот се разликуваат: краткорочни кредити (со рок на враќање до една година), среднорочни кредити (со рок на враќање од една до пет години) и долгорочни кредити (со рок на враќање подолг од пет години).

Според употребата на средствата од кредитот се разликуваат кредити за обртни средства и кредити за основни средства.

Според улогата и функцијата на каматата се разликуваат каматни и без каматни кредити. Кај безкаматните кредити банката остварува провизија.

²⁰⁾ Д-р Панче Јовановски, д-р Томе Неновски, Кредитна политика, Скопје 2013, 20-21.

²¹⁾ Проф. д-р Љубе Трпевски, Пари и банкарство, второ дополнето и изменето издание, Скопје, 2003, 589.

²²⁾ Prof. dr. Borisav T. Blagojevic., prof. dr. Vrleta Krulj., Komentat zakona o obligacionim odnosima, knjiga 1, drugo izdanje, 'Savremena Administracija' izdavack-stamparsk- knjizarska radna organizacija, 1983, 165.

Кредитите можат да бидат општи и наменски. Така, кај наменските кредити добиените парични средства, врз основа на договор за кредит, мора да бидат искористени само според таквиот договор во кој е утврдена целта и намената на тие парични средства.

Хипотекарните кредити се засноваат врз основа на хипотека врз недвижни ствари, а со цел обезбедување на враќањето на добиениот кредит. Станбените кредити, со целта на решавање за решавање на станбеното прашање често се комбинираат со воспоставување на хипотека.

Посебен облик на кредит претставува кредитот преку тековна сметка. Ваквиот кредит им се одобрува на имателите на тековни сметки во банка, до границата на нивната кредитна способност, која се утврдува врз основа на примањата на имателот на тековната сметка. Ваквиот кредит, по правило, е краткорочен кредит, со висока каматна стапка бидејќи во висината на каматната стапка пресметана е договорна затезна камата за имателот на тековната сметка, кој не води доволно сметка за своето покритие на тековната сметка во банка.²³

Според видот на покритието на кредитот, кредитите се делат на: лични и покриени кредити. Кај личните, односно персоналните кредити, банката се потпира исклучиво на поверението што го има во корисникот на кредитот дека ќе го врати кредитот. Кај покриените кредити, корисникот на кредитот пред да го добие кредитот мора да заложи одредена подвижна или недвижна ствар, која ќе служи како покритие дека корисникот ќе го врати кредитот.

И конечно, според економската намена на кредитот, поделени се во две групи: производствени кредити кои се наменети за сферата на производството и потрошувачки кредити кои се наменети за потрошувачите.²⁴

7. Заклучни согледувања

Денес сите пари претставуваат кредити, но не сите кредити претставуваат пари. Уште од времето на Вавилон и Месопотамија, како што видовме погоре, кредитот се развива и се доведува до денешната негова функција во стоково-паричниот промет, со тоа и во општеството. Современиот свет и современиот стоково-паричен промет е незамислив без кредитирањето.

Во време на силна свест за потрошувачките права, нивната заштита, како и консумеризмот како движење, банките врз основа на договор за

²³) Prof. dr. Borisav T. Blagojevic., Prof. dr. Vrleta Krulj., Komentat zakona o obligacionim odnosima, knjiga 1, drugo izdanje, 'Savremena Administracija' izdavack-stamparsk- knjizarska radna organizacija, 1983, 165.

²⁴) Проф. д-р Љубе Трпевски, Пари и банкарство, второ дополнето и изменето издание, Скопје, 2003, 589.

потрошувачки кредит ги одобруваат ваквите кредити кои се наменети за широка употреба на населението односно потрошувачите.

Договорите за кредит претставуваат најстара, најзначајна и најзастапувана форма на банкарски работи. Првенствено, поаѓајќи од значењето на кредитот во општеството, во стручната литература се појавуваат голем број видови договори за кредит, на кои едни автори им даваат, а други им го одземаат карактерот на договори за кредит. Многу од појавените облици на поединечни видови договори за кредит, одредени автори им даваат карактер на самостојни договори, а други пак на ваквите облици им даваат карактер на самостојни банкарски работи. Но, и покрај застапеноста на кредитот за функционирање на современото производство, за кредитот се поврзани одредени правни дисциплини. Ретки се целосните дефиниции за кредитот иако постојат одредени дефиниции кои се познати во правната и економската литература. Општиот поим за договор за кредит е тежок за дефинирање поради две причини. Првата се однесува на тоа дека во праксата се развиени голем број варијанти на договорот за кредит, кои меѓусебно се разликуваат. Така во правната теорија сè повеќе се негира корисноста, а со тоа се намалува и можноста за одредување на општиот поим на кредитот, а со тоа и на договорот за кредит. Втората причина се однесува на состојбата во законодавството, чија општа карактеристика е под нормираноста, како на национален, така и на меѓународен план, па кредитот се развива *praeter legem*²⁵. Додека за меѓународните кредити сè уште не постојат извори на правото во облик на меѓународни конвенции или унифицирани правила од обичајното право, може да се каже дека најголемо значење, како извори, имаат општите услови на работењето на банките и банкарските деловни обичаи. Кај нас, кога говориме за договорите за кредити, во заклучните согледувања да се укаже и на тоа дека договорот за кредит за првпат е уреден во нашиот Закон за облигациони односи, додека пак договорот за потрошувачки кредит е уреден во Законот за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредит.

Користена литература

- **Книги**

Alperin, J.H., F.R. Chase,: *Consumer law: Sales, practices and credit regulation*, 1986.

Arangelovic, D., *Osnovni obligacionog prava*, Beograd, 1929.

Babic, I., Z.Petrovic.: *Obligaciono pravo-posebni deo*, Beograd, 2004.

Biklic, A.,: *Obligaciono pravo (opci deo)*, Sarajevo,2007.

Blagoevic. B. i Vrleta Krulj. (redaktori): *Komentar Zakona o obligacionim*

²⁵⁾ Превод: според законот, законите

odnosima, I knjiga, Beograd, 'Savremena administracija' 1983.

Blagoevic. B. i Vrleta Krulj. (redaktori): *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, II knjiga, Beograd, 'Savremena administracija' 1983.

Brady R., *Consumer credit growth and efficacy of monetary policy*, California, ProQuest information and Learning, 2006.

Галев Г. и Јадранка Дабовиќ-Анастасовска: *Облигационо право Практикум*, книга I, Скопје, Просветно дело, 2001.

Галев Г. и Јадранка Дабовиќ-Анастасовска: *Облигационо право Практикум*, книга II, Скопје, Просветно дело, 2001.

Галев Г. и Јадранка Дабовиќ-Анастасовска: *Облигационо право*, Скопје, Европа, 2000, 2008.

Howells G. and Stephen Weatherill: *Consumer protection Law*, England, Lancaster university UK, 2006.

Јовановски П. и Томе Неновски: *Кредитна политика*, Скопје, Европски универзитет, 2013.

Пухан И. и Мирјана Поленак-Акимоска: *Римско право*, Скопје, 2008.

Трпевски Јб.: *Пари и банкарство*, Скопје, Економи прес, 1995.

Трпевски Јб.: *Пари и банкарство*, Скопје, Економи прес, 2003.

- **Публикации**

Vilius J., Potrosacki kredit- rizici na nedovoljno obavestene potrosace, Centar za zaštitu potrosaca.

- **Презентации и предавања**

Дабовиќ-Анастасовска Ј. и Ненад Гавриловиќ, *Каматите според новиот Закон за облигациони односи*, презентации и предавања.

- **Закони**

Закон за парична единица на Република Македонија, Службен весник бр. 26/92.